National Library of Sweden

Datum
2019-06-19

Dnr.
1.2.1-2019-249
U2019/00304/UH

Utbildningsdepartementet
Universitets- och högskoleenheten
103 33 Stockholm

Kungliga bibliotekets remissyttrande av betänkandet En långsiktig, samordnad och dialogbaserad styrning av högskolan (SOU 2019:6)

Kungliga biblioteket (KB) välkomnar att utredningens utgångspunkter är att lärosätena fungerar som en garant för det fria kunskapssökandet och att den kunskap och kompetens som skapas där kommer till nytta för samhället.

KB lämnar synpunkter på de delar där det finns beröringspunkter med vårt uppdrag att främja den svenska forskningens kvalitet, tillhandahålla forskningsinfrastruktur och verka för utveckling och samordning det allmänna biblioteksväsendet.

Med forskningsbibliotek menar vi bibliotek inom det allmänna biblioteksväsendet som syftar till att stödja forskning, det vill säga både universitets- och högskolebibliotek och så kallade specialbibliotek. I de fall vi avser endast lärosätenas bibliotek används begreppen lärosätesbibliotek eller högskolebibliotek.

Sammanfattning av KB:s yttrande

KB instämmer med de grundläggande principerna för styrning men saknar diskussion om framtida utmaningar som samhällets digitalisering och öppen vetenskap innebär.

KB stödjer förslaget om att forskningspropositionerna ska bygga på varandra, följas upp och vara del i en långsiktig process. KB vill framhålla möjligheten att delta i denna process genom att lämna underlag till förarbeten till propositionen. På så sätt kan forskningsbiblioteken som en samlad resurs synliggöras bättre.

KB stöder förslaget om kunskapsbaserad styrning och inrättandet av en analysfunktion. Underlagen kommer att kunna användas för planering och dimensionering av den forskningsinfrastruktur som KB och forskningsbiblioteken bidrar med.

Kungliga biblioteket • Besöksadress: Humlegårdsgatan 26, Humlegården, Stockholm
Box 5039, SE-102 41 Stockholm, Sweden • Telefon/Phone +46 10 709 30 00 • Fax +46 10 709 39 25 • E-post/e-mail: kungl.biblioteket@kb.se • www.kb.se • Org.nr. 202100-1710

KB instämmer i utredningens slutsats att ett nära samband mellan utbildning och forskning främjar kvalitet och förnyelse. KB vill lyfta fram den viktiga roll som öppen vetenskap spelar för studenternas tillgång till forskningsresultat och öppna lärresurser.

KB är positiv till att det skapas stödjande strukturer och arenor för lärosätenas samverkan. Samverkan ökar möjligheten till effektiv informationsförsörjning och flexibelt lärande i det digitala samhället.

KB ställer sig positiv till att utredningen uppmärksammar det livslånga lärandet, breddad rekrytering och samverkan med det omgivande samhället. Vi vill i dessa sammanhang lyfta digital tillgång över landet och högskolebibliotekens roll som offentliga bibliotek.

KB stödjer förslaget för en ny modell för de direkta anslagen. I arbetet med öppen tillgång till vetenskapliga publikationer har det framkommit att nuvarande styrsystem med bibliometriska indikatorer försvårar övergången till ett öppet vetenskapssystem.

Avsnitt 4: Principer för en ändamålsenlig styrning

KB instämmer i de grundläggande principerna för en ändamålsenlig styrning, men saknar en mer omfattande diskussion kring de framtida utmaningar som finns genom den formulering som återfinns i direktivet för utredningen: ”Sverige ska vara ett av världens främsta forsknings- och innovationsländer och en ledande kunskapsnation/…/ både i Sverige och globalt”. Framförallt den pågående digitaliseringen förändrar utbildningens och forskningens möjligheter och utmaningar i grunden. Med digitaliseringen följer bland mycket annat frågan om öppen vetenskap, som också knyter an till frågan om samverkan och samhällspåverkan. Utredningen nämner att samverkan och samhällspåverkan ska öka enligt de forskningspolitiska mål som sattes upp i senaste forskningspolitiska propositionen, men också att möjligheten att ta del av forskningsresultat är begränsat för flera aktörer i samhället. Detta är något som även KB har uppmärksammat i sitt utredningsarbete inom ramen för sitt regeringsuppdrag att samordna öppen tillgång till vetenskapliga publikationer (Vetenskapsrådet har motsvarande uppdrag för forskningsdata). KB levererade nyligen en slutrapport och fem utredningar till Regeringen. I en av utredningarna, Meriterings- och medelstilldelnings-systemen i relation till incitament för öppen tillgång, rekommenderas att: ”kvalitetsgranskad öppet tillgänglig publicering kan vara en komponent i meritvärdering där samverkan med det omgivande samhället ingår som kriterium”. I högskolornas uppgift ingår enligt högskolelagen att samverka med det omgivande samhället samt verka för att forskningsresultat tillkomna vid högskolan kommer till nytta. Utredningen lyfter en potential att koppla samman

incitament för samverkan och samhällspåverkan med incitament för öppen tillgång och öppen vetenskap.

Avsnitt 5: En långsiktig, sammanhållen och dialogbaserad styrning

Sid 171 5.1.1 En samlad proposition för högre utbildning och forskning vart fjärde år Vi föreslår att: • En samlad proposition för högre utbildning och forskning lämnas en gång per mandatperiod.

KB stödjer förslaget om en samlad proposition för högre utbildning och forskning som lämnas en gång per mandatperiod.

KB stödjer förslaget att forskningspropositionen ska vara en del i en långsiktig process.

KB är positiv till att det utöver forskningspropositionerna också finns övergripande principer som avses gälla för en längre period, t.ex. ett 10-årigt perspektiv så som föreslås.

KB välkomnar att uppföljningar och systematiska analyser av vad som skett till följd av förslagen i tidigare propositioner görs och att forskningspropositionerna bygger vidare på varandra i större utsträckning än vad som varit fallet.

KB vill lyfta fram möjligheten att lämna underlag i förarbetet till forskningspropositionen. En sådan möjlighet fanns i samband med framtagandet av den senaste forskningspropositionen då alla myndigheter under utbildningsdepartementet fick möjlighet att bidra. Ett sådant underlag kan utgöra ett långsiktigt styrdokument för KB, där större insatser kan presenteras för utbildningsdepartementet. I underlaget till den senaste forskningspropositionen lyfte KB bland annat frågor om forskningsinfrastruktur såsom pliktlagstiftning och Swepub, frågor som KB i dialog med utbildningsdepartementet sedan arbetat vidare med och tagit upp i myndighetsdialoger och årliga budgetunderlag.

KB är positiv till förslaget att forskningspropositionerna ska bygga på varandra, följas upp och vara del i en långsiktig process. Ett av KB:s uppdrag är att ha överblick och främja samverkan inom det allmänna biblioteksväsendet. I den

långsiktiga processen kan KB bidra med underlag, analyser, strategier och förslag på nationella lösningar när det gäller forskningsbiblioteken.

Sid 206

5.4.1 Behovet av samlade och oberoende analyser

Vi bedömer att

• Det finns behov av en analysfunktion inom det utbildnings- och forskningspolitiska området med uppgift att göra samlade och oberoende analyser och uppföljningar som kan ligga till grund för framtida politiska prioriteringar men även kan utgöra stöd för lärosätenas och andra intressenters arbete.

KB välkomnar utredningens förslag om att styrning och utveckling av högre utbildning och forskning ska vara kunskapsbaserad och stöder förslaget om en analysfunktion.

Uppföljningar kan vara till stöd i planeringen för såväl KB som övriga forskningsbibliotek.

Sid 209

5.4.2 En analysfunktion inom högre utbildning och forskning

Vi föreslår att

• Det inrättas en analysfunktion med uppdraget att göra samlade och oberoende analyser och uppföljningar med syfte att ligga till grund för framtida politiska prioriteringar men även kan utgöra stöd för lärosätenas och andra intressenters egna arbete.

• Analysfunktionen ges i uppdrag att inkomma med en samlad analys inför propositionen för högre utbildning och forskning, och att utöver detta göra analyser av högre utbildning och forskning.

• Uppdraget ska vara utformat så att analysfunktionen ges mandat att själv välja frågeställningar och metoder för sina analyser samt hur de sprids.

KB är positiv till att en analysfunktion inrättas.

KB stödjer förslaget att analysfunktionen bör ha en så oberoende och bred plattform som möjligt både vad gäller sammansättning och organisatorisk status och att den inte ska ligga på någon av nuvarande sektorsmyndigheter. KB har i övrigt inga synpunkter på organisationsformen.

KB menar att det finns flera infallsvinklar när det gäller relationen mellan KB och den tänkta analysmyndigheten. KB och övriga forskningsbibliotek kommer att kunna använda underlagen för planering och dimensionering av den infrastruktur till forskningen som såväl KB som forskningsbiblioteken bidrar med. Det handlar exempelvis om dimensioneringen av informationsförsörjningen, av arbetet med publiceringsstöd och arbetet med forskningsdata.

Det handlar också om att KB i sin roll som biblioteksmyndighet och samordnare av biblioteksfären kan lämna underlag till en analysmyndighet, såväl statistik som analyser, inom det område som KB har i uppdrag som biblioteksmyndighet att överblicka, bland annat uppföljning och analys av nationella kostnader för vetenskaplig publicering, samt uppföljning av öppen tillgång för vetenskapliga publikationer.

KB vill också lyfta att det redan finns förslag på indikatorer för att följa upp forskningens samverkan. I rapporten "Redovisning av regeringsuppdrag att utveckla uppföljning av svensk forskning" (Vetenskapsrådet 2018) föreslås utöver ett antal indikatorer för att mäta samverkan även en indikator baserad på Samhällspåverkan genom öppen tillgång till publikationer. En sådan modell skulle kunna utvecklas och en av KB:s utredningar, Uppföljning av krav på öppen tillgång samt rekommendationer för CC-licenser, erbjuder flera rekommendationer kring hur det arbetet skulle kunna gå till. Bland annat berör rekommendationerna frågan om hur olika ämnesområdens förutsättningar ska beaktas vid uppföljning.

Avsnitt 6: Utbildning och forskning

Sid 221

6.1 Kopplingen mellan utbildning och forskning

Vi bedömer att

• Styrning av universitet och högskolor bör utformas så att den i möjligaste mån hanterar utbildning och forskning samlat

National Library of Sweden

• Lärosätena bör aktivt arbeta med att främja en akademisk kultur som värderar utbildning och forskning lika högt

KB instämmer i utredningens slutsats att ett nära samband mellan utbildning och forskning är en viktig förutsättning för hög kvalitet och förnyelse i båda verksamheterna. Öppen tillgång till forskningsresultat gynnar såväl doktorander som studenter på grundnivå och avancerad nivå. Det pågår även en intensiv utveckling av öppna lärresurser som ytterligare underlättar studenternas arbete och utjämnar skillnader mellan lärosäten. Öppna lärresurser nämns i regeringens nationella färdplan för det europeiska forskningsområdet i anslutning till att öppen vetenskap i grunden är en demokratifråga som berör hela samhället. Även i SOU 2018:19, "Forska tillsammans – samverkan för lärande och förbättring", nämns vikten av öppen vetenskap: "Öppen vetenskap omfattar flera delar som är viktiga för skolans vetenskapliga grund. Två av dessa som är särskilt viktiga för praktiknära skolforskning är öppen tillgång och öppna lärresurser" (s. 131).

Sid 236

6.2.3 Hela landets behov av utbildning

Vi föreslår att

• UKÄ ges i uppdrag att lämna de förslag som krävs för att möjliggöra gemensamma examenstillstånd eller examenstillstånd som bygger på överenskommelser om att ett annat lärosäte bidrar med nödvändig kompetens.

• Frågan om hur man kan underlätta för två eller flera lärosäten att bedriva gemensamma utbildningar utreds.

KB är positiv till att det skapas stödjande strukturer och arenor för lärosätenas samverkan. Det finns en stor samstämmighet kring att man behöver samla sig över lärosätena och att det finns behov av nationella infrastrukturer. Forskningsbiblioteken har en lång tradition av samverkan och utbyte både nationellt och internationellt. Studenter och forskare befinner sig inte alltid på samma ort som det lärosäte som de är knutna till och de informationsresurser som de behöver för sina studier och forskning finns inte alltid i närheten. De möjligheter till effektiv informationsförsörjning och flexibelt lärande som det digitala samhället öppnar upp för förstärker behovet av samverkan inte minst när det gäller gemensam infrastruktur. Genom samordning av förhandlingen av e-resurser, det så kallade Bibsam-konsortiet som administreras av KB, har en digital transformation från tryckta medier till digitala kunnat genomföras. KB menar att

bibliotekens samverkan skulle ytterligare kunna stärkas om huvudmännen underlättade detta genom överenskommelser eller på annat sätt.

KB har inom ramen för nationell biblioteksstrategi lyft behovet av en satsning på nationella digitala bibliotekstjänster. Ett viktigt mål är att erbjuda tjänster som ger samhället en likvärdig tillgång till de digitala samlingarna. Därmed skapas en grund för lika förutsättningar för forskning och högre utbildning i hela landet. Den digitala utvecklingen ställer också allt högre krav på att garantera användarnas integritet, liksom på att skydda det digitala källmaterialet mot intrång och manipulering. För att vi ska ligga i fas med samhällets digitalisering och förändrade användarbehov behöver den digitala basplattan uppgraderas. Därtill behöver takten i digitaliseringen av samlingar ökas.

I europeisk jämförelse har Sverige digitaliserat försumbart lite av sitt kultur- och kunskapsarv. Svenska användare har därmed sämre tillgång till denna typ av material. Vi menar att det samlade kultur- och kunskapsarvet behöver digitaliseras, klareras, presenteras och göras sökbart på standardiserade tekniska plattformar och nya informationssökningstjänster utvecklas.

Sid 242

6.3.1 Vad är högskolans roll i det livslånga lärandet?

Vi föreslår att

• Regeringen tar initiativ till att det i högskolelagen (1992:1434) åter regleras att det i utbildning på grundnivå och avancerad nivå även ingår fortbildning och vidareutbildning.

KB ställer sig positiva till att utredningen uppmärksammar det livslånga lärandet och vill lyfta bibliotekens roll.

I förslaget till nationell biblioteksstrategi beskrivs hur biblioteken kan utveckla invånarnas möjligheter till livslångt lärande och fri åsiktsbildning genom en sammanhållen kedja av utbildningsbibliotek. Biblioteken integreras i varierande grad i lärosätenas undervisning och forskning. Många högskolor har varit framgångsrika i stödet till undervisningen och inte minst till distansstudenter när biblioteken bistår med studenternas flexibla, fysiska och digitala lärmiljöer. Det är vanligt att högskolebiblioteken erbjuda läranderesurser som stöd i akademiskt skrivande, språkverkstad och it. För blivande högskolestudenter är kopplingen till gymnasiebiblioteken viktig. För studenter och forskare är kopplingen till andra bibliotek än det egna lärosätets bibliotek, viktig för att deras behov av information

ska kunna tillgodoses. Utvecklingen mot forskningspublikationer med öppen tillgång är av stor vikt för jämlik tillgång. Högskolebiblioteken kan få större ansvar för att medverka i tillgängliggörandet av nätbaserade kurser, anpassade till det egna lärosätets studenter. Det snabbt ökande utbudet av storskaliga, öppna och nätbaserade kurser ställer nya krav på urval och kvalitetskontroll, där biblioteken kan bidra. I många fall är lärosätenas bibliotek ansvariga för lärosätets lärplattform och har nära samverkan med den högskolepedagogiska utvecklingsverksamheten.

Sid 250

Sid 257

6.5 Breddad rekrytering till utbildning

Vi bedömer att

•Lärosätenas arbete med breddad rekrytering kan följas upp via dialogbaserad styrning genom överenskommelser.

Utbildning på alla tre nivåer bör ingå i lärosätenasarbete med breddad rekrytering

Vi välkomnar att betänkandet uppmärksammar frågan om breddad rekrytering till utbildning och vill framhålla att högskolebiblioteken redan är väl förberedda att stödja en sådan utveckling. Som en del av det allmänna biblioteksväsendet omfattas forskningsbibliotek av bibliotekslagen och omfattas av en gemensam ändamålsparagraf. I syfte att ge alla tillgång till landets samlade biblioteksresurser ska bibliotek och bibliotekshuvudmän inom det allmänna biblioteksväsendet samverka. Prioriterade målgrupper enligt bibliotekslagen är personer med funktionsnedsättning, de nationella minoriteterna och personer som har annat modersmål än svenska. Högskolebiblioteken arbetar kontinuerligt med att stödja lärandet bland annat för att stärka generella kompetenser kring skrivande, språk och medie- och informationskunnighet. Det är genom högskolebibliotekens samarbete med Myndigheten för tillgängliga medier, MTM, som studenter med läsnedsättning får tillgång till anpassad kurslitteratur.

Sid 272

6.6.2 Fördelningen av direkta anslag

Sid. 274

6.6.3 Åtgärder för att främja hög kvalitet

Vi bedömer att:

•Lärosätenas insatser med anledning av höjda basanslag bör följas upp i överenskommelserna

•Ett nationellt ramverk för utvärdering av forskningen bör skapas som är kvalitetsdrivande och ger god insyn.

Styr- och resursutredningen pekar ut risker med nuvarande fördelningssystem för direkta anslag, bland annat omfördelningsmekanismen utifrån vetenskapliga publiceringar och citeringar samt storleken på de externa intäkterna, och föreslår att den avslutas. Utöver det pekar utredningen på riskerna för utvecklingen mot öppen vetenskap: "Ett viktigt skäl att inte i närtid använda bibliometriska mått i styrningen är utvecklingen mot öppen vetenskap där det vore direkt kontraproduktivt att premiera publicering enligt dagens system." (s 273). KB stödjer förslaget och tidigare nämnda rekommendationer från KB:s utredningsarbete inkluderar översyn av meritvärdering hos lärosäten och finansiärer. Då öppen vetenskap är ett såväl nationellt som av EU-kommissionens prioriterat forskningspolitiskt mål (se nationell färdplan, prioritet 5), rekommenderar KB att öppen vetenskap beaktas vid meritvärdering, och att i ett första skede bör de hinder som alltså även Styr- och resursutredningen uppmärksammar undanröjas.

Avsnitt 7: Samverkan och samhällspåverkan

Sid 285

7.2 Förslag till en ny formulering i högskolelagen

Vi föreslår att:

•Regeringen tar initiativ till att förändra lydelsen i 1 kap. 2§ högskolelagen (1992:1434) så att det anges att det i högskolornas uppgift ska ingå att samverka med det omgivande samhället och verka för att den kunskap och kompetens som finns vid högskolan kommer samhället till nytta.

KB välkomnar förslaget till förändrad lydelse i högskolelagen angående samverkan. Oavsett vilken typ av samverkan lärosätena har med det omgivande

samhället underlättas denna genom öppen vetenskap där även till exempel öppna lärresurser och medborgarforskning ingår.

Som en del av det allmänna biblioteksväsendet omfattas forskningsbibliotek av bibliotekslagen med en gemensam ändamålsparagraf. I denna fastställs att biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla. Genom att alla kan använda dess tjänster och samlingar utgör biblioteket en del av lärosätets samverkan med det omgivande samhället och bidrar till kunskapsspridning av lärosätets forskning.

I detta ärende har tf riksbibliotekarie Lars Ilshammar beslutat. Christina Jönsson Adrial har varit föredragande. I den slutliga handläggningen har också Christine Wallén och Camilla Lindelöw deltagit.

Lars Ilshammar

Tf riksbibliotekarie